
VI.

FACTORI CARE ÎNCURAJEAZĂ EXTREMISMUL

Cinci principali factori descriu fragilitatea societății românești la eventuale puseuri extremiste: 1) **caracterul de „stat slab” al României;** 2) **neîncrederea populației în instituțiile democrației;** 3) **lipsa de transparență;** 4) **sărăcia;** 5) **corupția.**

1. România, ca „stat slab”

Rezistența statului la pericolele extremismului este sintetizată prin conceptul de „stat slab”, cel puțin în varianta numită de Samuel Huntington *praetorian state*, adică, stat care este confruntat cu un dezechilibru între presiunile populare pentru mobilizare rapidă politică, economică și socială și instituții imobile, instabile, arhaice care nu pot să canalizeze, să absoarbă și să acomodeze în mod eficient aceste presiuni¹⁶⁶.

Problematica „statului slab” se regăsește în situația unor țări foste comuniste, precum România, Bulgaria, statele rezultate din dezmembrarea fostei Iugoslavii. Într-un stat slab instituțiile nu funcționează bine și nu pot gestiona statul de drept¹⁶⁷. Elitele au o importanță mai mare decât este permis unei societăți dirijate de reguli și nu de voință. Importanța elitelor în perioada tranziției le face pe acestea responsabile nu numai pentru situația internă a statelor lor, ci și pentru stabilitatea regio-

166 Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale University Press, 1968. Huntington avea în vedere, în momentul elaborării acestui concept, țări aflate sub dublul impact al unei tradiții puternice și al presiunii modernității, precum Grecia.

167 „Piatra de temelie a acestei evoluții a fost pusă de către regimurile comuniste tocmai prăbușite, care au eșuat în dezvoltarea structurilor organice specifice lumii occidentale, capabile să garanteze coeziunea fără coerciție și violență” (Gerhard Wettig, *A New Type of Challenge to European Security*, în „Aussen Politik”, vol. 46, 2/1995, p.137).

nală¹⁶⁸, ultranaționalismul fiind intim legat de evoluția statelor slabe. În contextul țărilor foste comuniste, elitele post-totalitare se intersectează cu elitele care au slujit vechilor regimuri¹⁶⁹.

Cum s-a mai amintit, în ciuda prevederilor constituționale și ale legilor privind drepturile speciale ale minorităților, reglementărilor antidiscriminatorii ori antiextremiste, se numără pe degete cazurile – de domeniul celor trei categorii – aduse în fața curților ordinare ori a Curții Constituționale. În absența unui articol care să indice expres că drepturile constituționale se aplică direct, instanțele românești sunt foarte reticente să le folosească ca atare și așteaptă legi care să includă prevederi procedurale¹⁷⁰.

Deseori, statul român, ca stat slab, nu a fost și nu este în stare să asigure domnia legii în raport cu instituțiile și în locuri în care principiile de bază ale Constituției sale sunt încălcate. În alți termeni, aceasta înseamnă că: a) anumite instituții centrale se conduc după o logică proprie, care este alta decât a legii fundamentale și decât politica oficială a instituțiilor legitime alese; b) autoritățile locale ori elemente locale ale autorităților centrale nu se supun legilor generale. Exemplul tipic al unei instituții „scăpate de sub control” este cel al Serviciului Român de Informații. Pentru a doua tipologie, vom alege trei exemple – departe de a fi singurele –, relevante pentru problematica ultranaționalismului în contextul statului slab.

1.1 Serviciul Român de Informații și slăbiciunea statului democratic

Serviciul Român de Informații a fost creat în 1990, pe fondul conflictului interetnic de la Târgu Mureș, din martie acel an. Există numeroase elemente care demonstrează că izbucnirile de la Târgu Mureș au fost rezultatul unei acțiuni premeditate a forțelor legate de fosta Securitate, menite să legitimizeze crearea unui serviciu de informații pe structura vechii instituții comuniste¹⁷¹. Una dintre dovezi este și faptul că aceasta s-a întâmplat fără ratificarea creării SRI de către autoritatea legitimă să o facă: Consiliul

168 „Și mai mult, există riscul ca, fără voința și implicarea conducerii statului, structurile de profunzime să fie exportate, ceea ce duce, dacă acestea devin fenomene transfrontaliere, la afectarea securității internaționale” (*Ibidem*, p.144-145).

169 Gabriel Andreescu, *International Relations and Orthodoxy in Eastern and South-Eastern Europe*, în „International Studies”, Bucharest, No. 4, pp.4-34.

170 Renate Weber, *Legal Analysis of National and European Anti-discrimination legislation – a comparison of the EU Racial Equality Directive and Protocol No. 12 with Anti-discrimination Legislation in Romania*, în cadrul proiectului întreprins de Migration Policy Group, European Roma Rights Center and Interights, September 2001.

171 Gabriel Andreescu, *Ruleta. Români și maghiari, 1990–2000*, Iași, Edit. Polirom, 2001.

Provizoriu de Unitate Națională. Aceleași elemente conduc și la concluzia că primul director al SRI, Virgil Măgureanu, a fost direct implicat în crearea atmosferei de tensiune interetnică invocată pentru crearea SRI¹⁷². Incursiunile minerilor în București – în special, ținerea sub teroare a Capitalei între 13-15 iunie 1990, apoi schimbarea prin forță a guvernului în septembrie 1991 – nu puteau fi realizate fără asistența SRI.

Probe „oficiale” asupra atitudinii antiminoritare, de nuanță ultranaționalistă, au apărut odată cu Rapoartele SRI. Astfel, în Raportul său din luna octombrie 1994, directorul SRI susținea că apărarea ordinii de drept este amenințată de campania de strângere de semnături pentru proiectul de lege privind învățământul pentru minoritățile naționale. Pentru SRI, exercitarea unui drept constituțional de inițiativă legislativă constituia un pericol pentru siguranța națională, întrucât era inițiat de maghiari. Raportul condamna „propaganda antiromânească” a unor cetățeni români de origine maghiară¹⁷³. Erau incriminați și romii, acuzați că intenționat exploatează propagandistic câteva „incidente apărute în relațiile dintre unii membri ai etniei și alți cetățeni, pe fondul unor acte antisociale și infracționale grave”. Raportul mai susținea că elemente din rândul romilor „au incitat, denaturând prin denigrări și acuzații realitățile din țara noastră, la acțiuni de natură a afecta imaginea României în exterior”¹⁷⁴.

Această atitudine a SRI, de transformare a minorităților în principale amenințări împotriva siguranței naționale s-a repetat an de an. În Raportul său din 23 noiembrie 1995, se revenea la maghiari, acuzându-i de „declanșarea unei ample campanii propagandistice care (...), pe de o parte, denigrează statul român, discreditează politica autorităților și victimizează etnia maghiară”. La rubrica „activitatea de contraspionaj”, se făceau referiri la contactele externe cu unii lideri ai țiganilor, „pentru a-i exploata cu privire la poziția lor față de statul român și eventualele disponibilități în angrenarea lor în activități propagandistice defavorabile României”. Ca expresie a atitudinii sale xenofobe și autohtoniste, conducerea SRI condamna crearea de bănci de date private, studiile

172 *Ibidem*.

173 Precum cea a liderilor „Inițiativa Maghiară Ardeleană”, condusă de către Katona Ádám, organizație oficializată în 1992.

174 Serviciul Român de Informații dădea astfel norme de interpretare privind natura tensiunilor etnice și califica care judecată este sau nu corespunzătoare cu realitățile din România. În schimb, la rubrica „organizațiilor extremiste” nu se făcea nici o referire la Partidul România Mare, Partidul Unității Naționale a Românilor, Mișcarea pentru România, Vatra Românească, ori publicații de genul „Europa”, „România Mare”, „Totuși iubirea”, „Vremea”, „Mișcarea”, care se încadrau exact în litera legii (art. 3, alin. f din Legea privind siguranța națională: „subminarea, sabotajul sau orice alte acțiuni... care aduc atingere gravă drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor români”).

privind fezabilitatea unor întreprinderi, sintezele asupra oportunităților în afaceri ale unităților românești¹⁷⁵.

După anul 1996, odată cu intrarea formațiunii reprezentative a maghiarilor la guvernare, SRI nu a mai putut duce aceeași politică antiminoritară deschisă. Dar multe elemente din viața „ascunsă” a acestei instituții demonstau că ea nu este esențial schimbată. Ultranaționalismul SRI a fost utilizat în strânsă legătură cu sabotarea orientării pro-occidentale a României¹⁷⁶. În 1997, Serviciul a distribuit în Statele Unite un Raport privind candidatura României la NATO, compromițător pentru acest proiect¹⁷⁷. Un observator care a avut ocazia să pătrundă în interiorul Institutului Național de Informații – singura instituție de învățământ care pregătește specialiști în munca de informații în România – susținea, în scrisoarea sa deschisă publicată în anul 1998, următoarele: „Reacția studenților de la INI a fost una de un virulent naționalism, antioccidentalism și, mai ales, antiamericanism,,; „Ar trebui să fie în mod responsabil trecute în revistă cadrele didactice titulare și asociate (...) care sunt prietenii «României Mari», ai lui Gheorghe Funar”¹⁷⁸.

Dovada continuității acestei instituții între 1990 și 2001, dar și în raport cu precedenta Securitate, instrument cheie al național-comunismului românesc, a fost demonstrată din nou prin implicarea ei într-un enorm scandal naționalist, după alegerile din anul 2000. Un Raport al Comisiei de control al SRI din luna noiembrie 2001 a lansat ideea că cele două județe locuite în majoritate de maghiari¹⁷⁹ „au scăpat de sub autoritatea statului”. Era un nou semnal dat societății românești și instituțiilor că minoritatea maghiară și organizațiile ei ar reprezenta o amenințare la adresa statului român.

Susținerile Raportului Comisiei de control al SRI: a) contestau drepturi și libertăți făcând parte din sistemul legislativ al statului

175 Vasile Lupu, prim-adjunctul directorului SRI, declara în 1996 că internetul reprezintă o amenințare la adresa securității naționale (Gabriel Andreescu, *Virgil Măgureanu: un obstacol în calea integrării?*, în „22”, nr. 17, 1997).

176 Două condiții pentru integrarea în NATO și în UE au fost considerate nenegociabile de către partenerii României: bunele relații cu vecinii și situația minorităților naționale. Ultranaționalismul SRI a înfruntat și o condiție, și cealaltă. În același timp, SRI a dat și dovezi de adversitate față de Occident, cum ar fi cooperarea dintre Virgil Măgureanu și agentul KGB, Fiodor Bondari, în scopul racolării diplomaților americani Mark Sullivan și Harold Nicholson (Gabriel Andreescu, *Op.cit.*).

177 Tipărit cu mențiunea: „aprobat de Directorul SRI”.

178 Dan Pavel, *Scrisoare deschisă d-lui Mircea Gheordunescu, director adjunct al SRI, d-lui Dorin Marian, consilier pentru probleme de securitate al președintelui României*, în „22”, nr. 6, 1998.

179 Harghita și Covasna.

român; b) contestau dreptul persoanelor de a dori și a se exprima în sensul schimbării cadrului constituțional-legislativ; c) vorbeau despre încălcări clare ale legislației românești, care s-au dovedit false în urma investigațiilor¹⁸⁰; d) acuzau „procesul de deromânizare” a regiunii și încercarea autorităților locale, majoritar maghiare, de obținere a unui statut hegemonic. Și aceste ultime alegații s-au dovedit, la verificare, false.

În fața protestelor comunității maghiare, președintele României și premierul au dezmințit susținerile SRI și ale Comisiei de control a SRI, fără să ia însă măsuri împotriva conducerilor, responsabile pentru această incitare etnică de o gravitate extremă. Criza produsă la sfârșitul anului 2001 de SRI a probat, încă o dată, că o sursă constantă, centrală, a ultranaționalismului românesc rămâne Serviciul Român de Informații. Atâta timp cât această instituție nu va fi reorganizată în esență și nu va fi supusă instituțiilor civile ale democrației, va exista întotdeauna pericolul ca SRI să regizeze manifestări extremiste menite să sprijine interesele membrilor ei. În actualul context, SRI destabilizează raporturile instituționale firești, constituie poate cel mai important factor de menținere a statului democratic la nivelul unui „stat slab”.

1.2 Limitele puterii naționale la nivel local

Cazul cel mai notoriu de limitare a garanțiilor constituționale de către autoritățile locale este Clujul. Alegerea ca primar al orașului a fostului lider al PUNR și actual secretar general al PRM, Gheorghe Funar, a făcut din acesta un teritoriu de manifestare a atitudinilor ultranaționaliste. An după an, Gheorghe Funar a incitat la manifestări antimaghiare, a profanat simboluri maghiare, a interzis întâlniri democratice, a îndemnat la manifestări împotriva consulatului de la Cluj. A împânzit Clujul cu statui dizgrațioase și a vopsit tot ce se putea vopsi în culorile tricolorului, devenit în oraș semn al ultranaționalismului românesc. În anul 2001 a anunțat și a și interzis aplicarea pe teritoriul Clujului a Legii administrației publice locale, imediat după adoptare. Toate aceste violări ale legislației românești, cu efecte devastatoare pentru situația internă, dar și pentru raporturile internaționale ale României, nu au fost contracarate de autoritățile centrale.

*

În anul 1997, primul ministru de atunci, Victor Ciorbea, a făcut un pas înainte radical în raporturile româno-maghiare, prin adoptarea a două ordonanțe de urgență referitoare la învățământ și la administrația locală. Acestea

180 APADOR-CH Report, 2001

includeau solicitările Uniunii Democratice Maghiare din România¹⁸¹ cu privire la utilizarea limbii materne în educație și în administrație¹⁸².

Ordonanța de urgență privind administrația publică locală prevedea și introducerea plăcuțelor bilingve în localitățile unde se află peste 20% minoritari. La Târgu Mureș, oraș cheie pentru relațiile româno-maghiare¹⁸³, primarul a plantat tăblițe bilingve la intrarea în oraș. Începând cu prima noapte, tăblițele au fost mâzgălite, vopsite tricolor, șterse și lucrul acesta s-a repetat zi după zi, după fiecare refacere a lor. Filiala PUNR din oraș și-a asumat responsabilitatea, ceea ce însemna o încălcare deschisă de către ea a legii penale. Poliția din Târgu Mureș a refuzat să păzească inscripționările bilingve. Șeful Inspectoratului Județean de Poliție a anunțat public acest lucru, încălcând obligațiile de serviciu. Unul din miniștrii care adoptaseră Ordonanța, Gavril Dejeu¹⁸⁴, a cerut amânarea aplicării ei. La rândul lui, Secretarul de Stat Grigore Lăpușanu, șeful Departamentului pentru Administrația Publică Locală, a trimis fără acceptul guvernului o adresă de interpretare a Ordonanței, menită să blocheze aducerea ei la îndeplinire¹⁸⁵. După mai multe luni în care, deși având statut de lege obligatorie pe teritoriul României, Ordonanța de urgență a fost sabotată, nereușindu-se aplicarea ei de către autoritățile locale care o doreau, ea a fost „omorâtă” de către Curtea constituțională (în toamna anului 1997), care a respins-o motivând că acesteia îi lipsea caracterul „urgenței”¹⁸⁶. Sfidarea publică a legii, în acest exemplu, s-a produs fără sancționarea vinovaților, forțele extremiste impunându-și până la capăt voința.

*

Al treilea caz ales spre exemplificare este cel al ceangăilor din Moldova – regiunea Bacăului. Grupul ceangăilor care își asumă originea lor maghiară a fost supus, timp de decenii, unui proces de asimilare. Procesul a continuat și după anul 1989. După schimbările politice din anul 1996, Ministerul Educației Naționale împreună cu Departamentul

181 Reprezentantul necontestat al minorității maghiare și participant la guvernare.

182 Ordonanțele de urgență puneau capăt unui contencios început odată cu primele zile ale anului 1990 și constituiau substanța a ceea ce atunci a fost numit „modelul de reconciliere româno-maghiar”.

183 Este orașul unde în martie 1990 a avut loc cea mai gravă confruntare între români și maghiari, în timpul bătăliei din centrul orașului murind cinci oameni și fiind răniți alte câteva sute. Deși, istoric, Târgu Mureș este un oraș tipic unguresc, astăzi românii și maghiarii au ajuns aproape la egalitate (numerică).

184 Atunci, ministrul de Interne, membru al PNȚCD, din care făcea parte și primul ministru, promotor al Ordonanței, Victor Ciorbea.

185 Acesta făcea o interpretare speculativă, calificând afișarea plăcuțelor bilingve drept o „atribuire și schimbare de denumire”, pentru a elimina competența primarului în domeniu.

186 Ceea ce, din punct de vedere practic, deși nu simbolic, părea să fie adevărat.

pentru Protecția Minorităților Naționale a încercat să determine aplicarea legii, care asigură învățarea limbii materne dacă există un număr suficient de părinți care doresc asta pentru copiii lor. Părinții care și-au exprimat această dorință au fost sistematic intimidați de către autoritățile locale – și de preot –, astfel încât unii și-au retras cererile. O comisie a celor două instituții centrale menite să rezolve situația a fost primită de autoritățile locale cu manifestări de ostilitate, împiedicând, practic, comisia să-și ducă la capăt obligațiile. Putem vorbi, în cazul regiunii locuite de ceangăi din zona Bacăului, de o incapacitate a statului de a impune domnia legii în favoarea unor cetățeni de-ai săi¹⁸⁷.

Exemplele date – care sunt unele dintre multe altele – arată că România are încă o problemă la 12 ani de la schimbările din anul 1989, decurgând din natura sa de „stat slab”. Într-un stat slab, ultranaționalismul și alte tipuri de manifestări extremiste găsesc un mediu propice pentru manifestarea și dezvoltarea lor. Depășirea caracterului de „stat slab” presupune fortificarea instituțiilor și aplicarea cu rigoare a normelor.

2. Neîncrederea populației în instituțiile democrației

Există un număr de atitudini semnificative pentru capacitatea unei populații de a apăra valorile democrației împotriva extremismului. Între ele se distinge gradul de încredere al populației în instituții. Am arătat anterior care este simpatia opiniei publice față de instituții de autoritate precum Biserica și Armata. Iată care sunt atitudinile populației față de alte instituții – ultimii șase ani – conform Barometrului de Opinie Publică¹⁸⁸:

Instituție	oct. 1996	sept. 1997	iunie 1998	mai 1999	mai 2000	mai 2001
Guvern	83	86	85	88	85	89
Justiție	36	36	28	30	28	29
Parlament	23	38	19	20	28	33
Primărie	62	51	42	46	34	54
Partide	–	–	10	15	9	16
Sindicate	–	24	23	30	14	24
Bănci	–	28	30	28	19	19

Singura instituție în care populația are „în majoritate” încredere (în afara Bisericii și Armatei) rămâne tot cea mai „autoritară” dintre toate cele-

187 APADOR-CH Report, 2001, Bucharest.

188 Cifrele reprezintă „procente de încredere” din eșantionul de sondaj. (Fundatia pentru o Societate Deschisă, *Barometrul de Opinie Publică, mai 2001*, București, <http://www.osf.ro>)

lalte: guvernul. Cotele extrem de scăzute ale încrederii în partide, sindicate, parlament și justiție indică fragilitatea democrației românești. Cifrele exprimă simultan două lucruri: a) slaba prestație a acestor instituții, ceea ce a dus la neîncrederea populației în ele; b) faptul că populația nu mizează pe aceste instituții pentru a întemeia progresul ei socio-economic și, deci, nici nu se va realiza o rezistență de masă pentru a le apăra – pe ele, ca instituții ale democrației – de eventuale agresii ale unor forțe extremiste.

3. Lipsa de transparență

Lipsa de transparență a instituțiilor este un factor cu implicații profunde asupra situației democrației românești. Ea afectează încrederea în instituții – percepute drept „distante” față de cetățean – și încurajează corupția. Constituția României, adoptată în 1991, garantează că „Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit” (art. 31)¹⁸⁹. Până în toamna anului 2001, această prevedere nu a fost urmată de adoptarea vreunui act normativ care să definească instrumente și sancțiuni adecvate. Dreptul constituțional era sprijinit doar de câteva prevederi de până în 1989, care trata chestiunea în sens administrativ. Dar slăbiciunea instrumentelor legislative este mai curând un factor colateral. Marea problemă rămâne tradiția secretului în instituții și statutul inferior al cetățeanului în raport cu instituțiile. Conducătorii de instituții, demnitarii și oamenii politici sunt indiferenți sau chiar refuză programatic să asigure accesul populației la informație.

Există câteva cercetări sistematice care au testat transparența instituțiilor. Un amplu studiu din anul 1995 arăta că date fiind limitele legislației (caracterul vag al acesteia, inexistența unei legi a liberului acces la informație, nefinalizarea legii cu privire la secretul de stat), precum și datorită absenței infrastructurilor, caracterul efectiv al dreptului de acces la informație depinde în mod fundamental – în special în condițiile tradițiilor instituționale din România – de voința organismelor publice, a funcționarilor publici¹⁹⁰.

O cercetare recentă – perioada iunie 1999–aprilie 2001¹⁹¹ –, a adus noi date în chestiuni în care transparența are o relevanță importantă pen-

189 Se exceptează cazurile în care s-ar prejudicia „măsurile de protecție a tinerilor sau siguranța națională”.

190 Gabriel Andreescu, Manuela Ștefănescu, Renate Weber, *Access to Information in Romania*, București, Centrul pentru Drepturile Omului, 1996.

191 Valerian Stan, *Câteva observații privind transparența și integritatea actului de administrație publică în România*, în „Revista Română pentru Drepturile Omului”, nr. 20, 2001, p.56-66.

tru statutul înalților demnitari și pentru fenomenul corupției. S-a cerut, astfel, Băncii Comerciale Române (BCR) să răspundă la întrebarea: care sunt demnitarii și funcționarii publici care au beneficiat din partea băncii „Bancorex” (cu capital majoritar public) de credite în condiții preferențiale raportate la cele practicate în mod obișnuit de bancă¹⁹²; Băncii Naționale a României, să arate care sunt sponsorizările pe care banca le-a acordat după 1989; Casei de Economii și Consemnațiuni, să indice persoanele care au beneficiat, în perioada 1997–2000, de credite acordate familiilor tinere pentru cumpărarea sau construirea de locuințe¹⁹³. Întrebări cu privire la aceste chestiuni au mai fost adresate președinților Emil Constantinescu și Ion Iliescu și primului ministru Adrian Năstase, care au prerogative în materie.

Nici una din cele 11 solicitări făcute conducerilor unor bănci cu capital de stat (sau private, gestionând și bani publici) și unor înalte autorități de stat – nu a fost soluționată favorabil. Ținta întrebărilor era de maximă relevanță pentru cetățean. Autorul concluzionează că „accesul la informațiile privind gestionarea banului public este îngădit într-o manieră flagrantă și cu totul inacceptabilă și constituie o explicație importantă a nivelului ridicat de corupție din România”¹⁹⁴.

În cadrul aceleiași cercetări, autorul a trimis unor demnitari și funcționari publici scrisori cu solicitarea de a preciza dacă: au făcut parte din consilii de administrație ori adunări generale ale acționarilor unor regii sau societăți comerciale cu capital majoritar ori exclusiv de stat; dacă ei sau soțiile/soții sunt administratori/asociați/acționari ai unor societăți comerciale cu capital majoritar ori exclusiv privat¹⁹⁵. Răspunsuri a primit de la un număr sub 20% dintre solicitați, iar în cazul parlamentarilor sub 5%. Completarea datelor cu cele obținute de la Registrul Comerțului a arătat că afacerile demnitarilor sunt derulate deseori pe numele unor rude ori ale altor persoane. Din cauza titularilor de afaceri, evidențele Registrului Comerțului sunt incomplete și neactualizate. Veniturile reale obținute din afaceri sunt greu de stabilit, deseori firme ale demnitarilor care au cifre de afaceri de ordinul zecilor de miliarde de lei înregistrează profituri minime ori „profituri zero”.

192 BCR, banca cu capital majoritar public, este cea care a preluat „activele” și „pasivul” fostei „Bancorex” după ce aceasta a fost desființată din cauza situației falimentare în care a ajuns.

193 În toate aceste cazuri, presa a numit demnitari și funcționari publici care ar fi beneficiat de credite, sponsorizări și repartiții în dezacord cu legea.

194 Valerian Stan, *Op.cit.*, p. 58

195 Au fost trimise scrisori la 55 de deputați, 28 de senatori, 14 miniștri, 36 de secretari de stat, 22 de prefecți și 11 șefi ai inspectoratelor județene de poliție. S-au primit 29 de răspunsuri.

4. Sărăcia

Sărăcia constituie un cadru propice pentru dezvoltarea și manifestarea extremismului. „Indicatorii sărăciei” vor reprezenta, întotdeauna, și un indicator al sensibilității la derivate extremiste. Există indicatori relevanți asupra situației sărăciei în România și a evoluției ei între 1990–2002. Incidența ca și profunzimea sărăciei sunt ridicate și a crescut în toată această perioadă.

Dintre țările Europei Centrale și de Est, România are cea mai înaltă rată a sărăciei – excepție făcând Albania. În 1998, 6,8% din populație trăia sub 2\$/zi, iar 44,5% sub 4\$/zi¹⁹⁶. O cercetare recentă privind rata sărăciei la copiii sub 15 ani (anul 1998), indica 11,6% copii care trăiau sub valoarea de 2,25\$/zi și 75,7% copiii sub 4,30\$/zi¹⁹⁷.

Dacă se folosește un indicator relativ, în funcție de media consumului pe adult, atunci evoluția sărăciei la sfârșitul anilor '90 arată în felul următor: 1995 – 25,27%; 1996 – 19,85; 1997 – 30,81; 1998 – 33,82; 1999 – 41,20¹⁹⁸.

Alături de indicatorii „realiști” ai nivelului de viață, este semnificativă evaluarea subiectivă a oamenilor asupra capacității lor de a-și satisface nevoile personale ori ale familiei. Barometrul de opinie publică (perioada 1997–2000) oferă o imagine în acest sens¹⁹⁹: numărul celor care au răspuns că „veniturile familiei ajung numai pentru strictul necesar” au fost, în iunie 1997, 40%, în iunie 1998, 41%, în mai 1999, 39%, iar în mai 2000, 37%. Răspunsul „veniturile familiei nu ajung nici pentru strictul necesar” au fost 31% în iunie 1997, 31% în iunie 1998, 36% în mai 1999 și 41% în mai 2000.

În ceea ce privește „subiectivitatea acestor evaluări”, o sugestie găsim în sondajul din luna mai 2000. La întrebarea „dacă în ultima lună ați mers la culcare flămând deoarece nu v-ați permis suficientă hrană”, 13% din respondenți au spus „da”.

Sensibilitățile produse de sărăcie, implicațiile ei atitudinale, nu reflectă doar parametrii „realiști” ai acesteia ori evaluarea suficienței – sau nu – a veniturilor personale. Depind mult de felul în care „se distribuie” sărăcia, de explicațiile care se dau pauperității. Cercetările arată de altfel că în afara nivelului de până în 1989 și a performanțelor înregistrate în domeniul creșterii economice, așezarea României în poziția de cea mai săracă țară din Europa Centrală și de Est se datorează creșterii inegalității în perioada tranziției²⁰⁰. Adâncirea ei, simultan cu polarizarea socială – în

196 Cornelia Mihaela Teșliuc, Lucian Pop, Emil Daniel Teșliuc, *Sărăcia și sistemul de protecție socială*, Iași, Edit. Polirom, 2001, p.24.

197 *A Decade of Transition*, Florence (Italy), UNICEF, 2001, p. 32

198 *Ibidem*, p.28.

199 Barometrul de opinie publică, Fundația pentru o Societate Deschisă, www.osf.ro.

special, dacă acumularea bunurilor de către anumite categorii capătă un caracter sfidător – crește frustrarea categoriilor sociale defavorizate și le face să răspundă „violent” la injustiție. Subiectul are legătură directă cu manifestările corupției. Dintre multele observații relevante privind „chipul” sărăciei în România, trebuie notată creșterea spectaculoasă a mașinilor de lux, în special, în Capitala țării. Directorul firmei care distribuie limuzinele BMW nota că în România se vând modelele cele mai scumpe, în timp ce în Slovenia – țară unde salariul mediu este de circa 7-8 ori mai mare decât în România – se cumpără în special modele ieftine²⁰¹.

5. Corupția

„Corupția este atât de răspândită în România încât ea afectează în mod advers stabilitatea economică și politică a națiunii”. Această afirmație susținută în Raportul *Nations in Transit 2001*²⁰² este o realitate foarte prezentă în viața de zi cu zi a populației românești. Ea nu se manifestă doar la înalt nivel, în domenii particulare sau ca un fenomen al lumii interlope. Corupția cuprinde întregi categorii profesionale, precum profesorii și personalul medical²⁰³. Același Raport nota că „birocrăția complexă din România crește oportunitățile pentru corupție, care este extrem de extinsă între funcționarii publici. Deși este posibil să primești servicii fără a da mită, procesul poate fi lung și dificil. Aproape toate secțiunile și nivelele serviciilor publice au fost afectate de luarea de mită”²⁰⁴. Transparency International clasa România, în Indexul Corupției, pe locul 61 în 1998, 63 în 1999, și 68 în 2000, din cele 90 de state avute în vedere.

Sondajele de opinie indică procente ridicate ale celor care văd în corupție drept unul dintre principalii factori care împiedică dezvoltarea României. Populația resimte acest fenomen ca fiind cu atât mai greu suportabil cu cât el este considerat responsabil pentru polarizarea societății²⁰⁵.

200 Cornelia Mihaela Teșliuc, Lucian Pop, Emil Daniel Teșliuc, *Op.cit.*, p.24.

201 Alexandru Lăzescu, *Lecția argentiniană*, în „22”, nr. 2, 2002.

202 Adrian Karatnycky, Alexander Motyl, Amanda Schnetzer, *Nations in Transit 2001. Civil Society, Democracy and Markets in East Central Europe and the Newly Independent States*, Freedom House, USA, 2001, p.305.

203 Conform sondajului comandat de Fundația pentru o Societate Deschisă, mai 2000, persoanele care au avut de rezolvat anumite probleme implicând diferite instituții au fost nevoite să ofere „cadouri” în proporție de 24% la tribunal, 20% la poliție, 55% la spital, 22% la școală, 29% la locul de muncă. (<http://www.osf.ro>)

204 *Nations in Transit 2001*, p. 306.

205 Barometrul de opinie indică.

Corupția înalților demnitari are o importanță centrală întrucât: a) explică deciziile care simpatizează cu un program autohtonist și, prin asta, cu ideologiile extremiste; b) face dependenți pe demnitarii corupți de grupările extremiste, pentru care șantajul este o armă preferată; c) ea afectează încrederea populației în principiile democrației.

Analiza asupra transparenței, publicată în anul 2001 de către Valerian Stan, a arătat că lipsa de integritate a demnitarilor și funcționarilor publici este o cauză importantă a corupției în România²⁰⁶. Conflictul dintre interesul public pe care aceștia sunt chemați să-l servească și interesele lor private este afectat de deficiențele legislației în ce privește stabilirea incompatibilităților dintre pozițiile publice și cele lucrative private²⁰⁷.

Cercetarea a arătat că „mulți demnitari și funcționari publici s-au folosit de funcțiile lor pentru obținerea de beneficii personale sau de grup, constând, de exemplu, în: 1) obținerea de avantaje proprii importante pe seama unor întreprinderi economice de stat (o asemenea situație a fost și este încă posibilă și din cauza ritmului extrem de lent al privatizării proprietății „de stat”; după zece ani de la începerea procesului de privatizare, aproximativ 70% din proprietatea „de stat” nu a fost încă privatizată); 2) obținerea, în condiții preferențiale, de credite de la bănci publice, CEC ori prin linii de creditare guvernamentale externe; 3) ocuparea unor funcții retribuite în organele de conducere ale unităților de producție, servicii bancare de stat; înlesniri fiscale – în unele cazuri de ordinul miliardelor de lei –, prin eşalonarea sau anularea datoriilor; 4) obținerea de sume mari de bani, din surse și pe căi nelegale, ca finanțare a politicienilor și partidelor politice; ocuparea și cumpărarea nelegală și adesea la prețuri derizorii a unor locuințe din fondul locativ de stat sau naționalizate abuziv de statul totalitar comunist”.

Conform aceluiași autor, datele arată că deseori demnitarii obțin din afaceri venituri anuale de 10–20 de ori sau mai mari decât retribuțiile pe care le au. Mulți demnitari se asociază în afaceri cu persoane aparținând „lumii interlope” și cu responsabili ai administrației locale, cu ofițeri ai serviciilor de informații, cu polițiști din serviciile economice. Unii din-

206 Valerian Stan, *Op.cit.*

207 Constituția stabilește incompatibilitatea dintre funcția de membru al guvernului și exercitarea unei funcții de reprezentare profesională salarizată în cadrul organizațiilor cu scop comercial. Orice alte incompatibilități ale membrilor guvernului și ale parlamentarilor se stabilesc prin lege organică. Legea nr. 69/1991 interzice prefectilor și subprefectilor să aibă funcții ori activități profesionale salarizate în cadrul regiilor autonome, societăților comerciale sau organizațiilor cu scop lucrativ. Legea nr 188/1999 nu permite funcționarilor publici deținerea de funcții în regiile autonome, în societățile comerciale ori în alte unități cu scop lucrativ, sau exercitarea de activități cu scop lucrativ la societățile comerciale cu capital privat care au legatură cu funcțiile lor publice.

tre vinovații de rang mai mic ajung în închisoare²⁰⁸. Dar din marele număr de demnitari, de înalți funcționari publici ori de finanțatori ai lor și ai partidelor politice, despre care presa a adus probe de corupție, doar unul dintre ei a fost tras la răspundere²⁰⁹.

5.1 Corupția structurală

Prin „corupție structurală” înțelegem existența, în cadrul legislativ-instituțional românesc, a unor instrumente care invită, practic, la abuzul funcțiilor, la deturnarea mecanismelor politice într-un sens corupător. Problemele României nu țin deci numai de deficitul de instrumente anti-corupție, ci și de aspecte legislativ-instituționale cu caracter corupător, în fruntea cărora am nota: a) imunitatea parlamentară; b) instituția magistraților militari; c) activitățile economice ale Serviciilor de Informații.

În ceea ce privește imunitatea parlamentară, acest instrument – de altfel răspândit în sistemele parlamentare europene – a transformat Camerele legislative într-o instituție de protecție extrem de atractivă pentru marii infractori. În măsura în care Constituția României prevede că „Deputatul sau senatorul nu poate fi reținut, arestat, percheziționat sau trimis în judecată, penală sau contravențională, fără încuviințarea Camerei din care face parte, după ascultarea sa.” (art. 69 alin. 1), iar regulamentele Camerelor cer o majoritate de 2/3 pentru « încuviințare », un membru al majorității parlamentare nu poate fi în nici un fel pedepsit, oricât de grav este delictul de care se face vinovat, dacă majoritatea nu vrea. Ca urmare, parlamentari acuzați pe bază de probe solide de deturnarea a milioane de dolari, ori de alte delict penale, nu au ajuns niciodată în fața instanței de judecată²¹⁰. Un efect pervers al acestei situații este creșterea interesului marilor afaceriști de a intra în Parlament. Fiecare nouă rundă de alegeri a marcat creșterea procentului acestora în forul legislativ al României.

Instanțele și parchetele militare sunt structurile instituționale ale justiției militare. Există autori care contestă, cu bune argumente, constituționalitatea acestora²¹¹. Magistrații militari conduc actul de justiție în

208 În 1998, au fost condamnați 534 de funcționari publici. În 1999, au fost condamnați 381 (*Nations in Transit*, citat).

209 Dintre ultimele două mari scandaluri de corupție: (1) afacerea Costea”, în care a fost implicat președintele Ion Iliescu și frunțași ai PSD; (2) Fondul Național de Investiții (FNI) o companie de investiții care a dat faliment în mai 2000 după ce conducerea a devalizat fondurile, prima a fost închisă, iar cea de a doua trenează în ciuda probelor abundente. Gabriel Bivolaru a fost condamnat, după ce i s-a ridicat imunitatea parlamentară, la 3 ani închisoare pentru o fraudă de peste 2250 de miliarde de lei.

210 În acest caz, Curtea Supremă.

211 Corneliu-Liviu Popescu, *The Existence of the Institution of the Military Magistrates*, în „Revista Română pentru Drepturile Omului” nr. 3, 1993, p.23-29.

structurile militare: Armata, Poliția, Serviciile de Informații. Datorită subordonării pe linie militară, capacitatea lor de a practica o justiție independentă este mult scăzută. În ultimii ani s-au înregistrat nenumărate cazuri de corupție printre membrii celor trei categorii, unele devenite subiecte ale scandalurilor de presă. În numeroase cazuri, magistrații militari au oprit judecarea cauzelor. Ofițerii capătă mentalitatea unei caste care se bucură de un anumit grad de impunitate în raport cu ceilalți cetățeni.

Nu există restricții pentru încadrarea în Serviciile de Informații a unor persoane care au activități economice private. În plus, în cadrul serviciilor pot funcționa o regie autonomă și societăți comerciale de producție. Aceasta contrastează cu capacitatea și practica serviciilor de a urmări cele mai detaliate activități economice – nu numai acelea care pot privi, într-adevăr, siguranța națională²¹². Se adaugă intensitatea relațiilor între actualii ofițeri ai serviciilor de informații și colegii lor din fosta Securitate (poliția politică a regimului comunist), care au intrat în activitatea economică și au devenit importanți oameni de afaceri. Cazurile dezvăluite în perioada 1990–2002 au sugerat existența unei cooperări, în scopuri personale, între ofițerii activi ai actualelor servicii de informații și lumea economică interlopă²¹³. Deși subiectul este dificil de cercetat, cooperarea amintită este considerată o sursă majoră a corupției în România.

6. Conexiunea sărăcie, corupție și extremism

Legătura dintre sărăcie și corupție și succesul extremismului a fost verificată în timpul alegerilor din toamna anului 2000. În urma acestor alegeri, Partidul România Mare a devenit al doilea partid din România, președintele său intrând în turul secund al alegerilor prezidențiale.

Votantul PRM și al liderului său pare a fi tipul *macho*. Preferința bărbaților în cazul PRM și Corneliu Vadim Tudor este frapantă, în raport cu toți ceilalți candidați și celelalte partide²¹⁴. Preponderența bărbaților în votarea lui Corneliu Vadim Tudor și a partidului său constituie, foarte probabil, un indicator pentru disponibilitatea la agresivitate a votanților lor.

212 Vezi critica acestei situații în Gabriel Andreescu, numerele din „Revista Română pentru Drepturile Omului”.

213 Cazurile sunt foarte numeroase.

214 Ion Iliescu (35%/38%); Corneliu Vadim Tudor (32%/24%); Theodor Stolojan (11%/14%); Mugur Isărescu (9%/11%); György Frunda (6%/6%); Petre Roman (2%/2%); Teodor Meleșcanu (2%/2%). Voturile se păstrează în cazul partidelor: PDSR (39%/41%); PRM (25%/19%); PNL (10%/12%); UDMR (7%/7%); PD (6%/7%); CDR 2000 (6%/6%); ApR (4%/4%); IMAS: EXIT POLL, Raportul final.

Analiza detaliată a sondajelor a arătat că: „Demagogia și soluțiile simpliste oferite de liderul PRM nu ar fi funcționat pe un fundal de relativă prosperitate. Mai important, pretențiile justițiare nu ar fi fost convingătoare dacă corupția nu ar fi impregnat clasa politică din România. Pretinzând că nu a obținut niciodată vreo parte din ciolan (...) liderul PRM s-a dovedit capabil să ia în stăpânire pentru el și partidul său acel segment al «electoratului fluctuant» care nu a uitat ori iertat PDSR-ul pentru propriul său rol în dezastrul post-comunist”²¹⁵.

Un alt analist al competiției electorale sintetiza observațiile de mai sus astfel: „PRM are o bază «dură și pură», de aproximativ 10%, care sunt naționaliști, xenofobi etc. La alegeri a apărut surpriza că PRM și-a dublat scorul. O parte substanțială a creșterii PRM-ului (față de previziunile sondajelor) a fost faptul că marea majoritate a celor care au declarat că vor vota PRM s-a deplasat la vot, pe când în cazul altor partide, votanții potențiali au absentat în mai mare măsură. PRM-iștii sunt mai «disciplinați» și mai motivați.

Din toate sondajele reiese de mult timp că populația pe de o parte este revoltată de gradul de corupție, pe de altă parte este sătulă de promisiunile, vorbele goale ale politicianilor legate de frânarea corupției. Aici a punctat C.V. Tudor. În stilul lui populist, a anunțat că în 48 de ore rezolvă definitiv fenomenul („Jos Mafia, Sus Patria” – era lozinca lui principală). Și-a jucat bine atuul. Mai puțin decât jumătate din cei care au votat PRM și liderul C.V. Tudor au ales așa, fiindcă sunt naționaliști extremiști, anti-semiți, antioccidentali. Restul a votat „Vadim – Justițiarul”²¹⁶.

215 Michael Shafir, *The Greater Romania Party and the 2000 Elections in Romania: a retrospective analysis*, în „East European Perspectives”, vol. 3, nr. 14, 22 august 2001.

216 Peter Banyai, *Fiecare popor are conducătorii pe care-i merită. Așa o fi?*, în manuscris, 2000.

